

Ks. JANUSZ SZULIST

Uniwersytet Mikołaja Kopernika w Toruniu

janusz.szulist@op.pl

ORCID: 0000-0002-0410-0565

Recenzja monografii: M. Białkowski, *Protokoły konferencji polskich ojców soborowych. Zbiór dokumentów 1962–1963*, Gaudium, Lublin 2019, ss. 750.

Sobór Watykański II jest najważniejszym wydarzeniem w Kościele powszechnym doby XX wieku. Modyfikacja struktur wspólnoty Chrystusowej, wyeksponowanie piękna celebracji liturgicznej oraz określenie niezmiennego fundamentu wiary wytyczają kierunki rozwoju Kościoła, który wchodzi w dialog ze światem, będąc z założenia otwartą wspólnotą. Dynamika wiary nakazuje reagować na współczesne trendy, takie jak sekularyzacja, konsumizm, absolutyzacja ego, stanowiące pochodne dziedzictwa oświeceniowego i marksistowskiego. Jedynie Kościół, który w tym zmieniającym się kontekście wykazuje świadomość swojej ewangelicznej tożsamości, jest w stanie zagwarantować dobrą przyszłość całej ludzkości. Kardynał Józef Glemp następująco charakteryzował sytuację Kościoła czasu soborowego: „Sobór Watykański II był rodzajem rzetelnej samorefleksji Kościoła, a więc spojrzeniem na bogatą, choć nie wolną od ludzkiej słabości i błędów, przeszłość, uświadomieniem sobie roli i miejsca w świecie, wyznaczeniem kierunków pracy z myślą o przyszłości, a wszystko to w kontekście podstawowej misji Kościoła, jaką jest Chrystusowy nakaz głoszenia Ewangelii”¹. Struktury społeczne, w których jest zarezerwowane miejsce dla Kościoła (lub też dla wspólnot wyznaniowych bądź innych religii w ogólności), cechują się właściwą sobie dynamiką, która wynika z Boskiego pochodzenia pism lub postulatów ciągłej odnowy człowieka w sensie wyzbycia się wszystkiego, co w jakikolwiek sposób ogranicza rozwój i jest pochodną ludzkich niedoskonałości. Wykluczenie obecności Kościoła ze społeczeństwa należy

¹ J. Glemp, *Słowo wstępne*, w: Sobór Watykański II, *Konstytucje. Dekrety. Deklaracje*, nowe tłum., Pallottinum, Poznań 2002, s. 6.

traktować jako błąd, który ostatecznie pomniejsza rolę człowieka jako osoby transcendującej siebie w świecie ku Nieskończoności.

Analizowanie znaczenia Drugiego Soboru Watykańskiego dla współczesnego świata (przy założeniu, że został niejako otwarty nowy rozdział dialogu Kościoła ze światem) było przedmiotem refleksji wielu teologów, historyków, politologów i socjologów. Należy w szczególności wyróżnić takie publikacje, jak: *Atlas historyczny Soboru Watykańskiego II* (red. A. Melloni); K. Białecki, *Kościół narodowy w Polsce*; Z. Czajkowski, *Na Soborze i poza Soborem*; M. Makuchowska, *Od wrogów do braci. Posoborowe zmiany w dyskursie Kościoła katolickiego*; K. Wenzel, *Mala historia Soboru Watykańskiego II*. Znaczącą pozycją w tym kontekście jest monografia autorstwa Michała Białkowskiego – *Protokoły konferencji polskich ojców soborowych. Zbiór dokumentów 1962–1963* – będąca „edycją źródłową 40 protokołów ze spotkań polskich ojców soborowych obradujących pod przewodnictwem kardynała Stefana Wyszyńskiego w Polskim Papieskim Instytucie Kościelnym w Rzymie” (s. 27). Konstytucje, dekryty i deklaracje Drugiego Soboru Watykańskiego stanowią efekt długotrwałych przygotowań i prac redakcyjnych. Za sprawą tychże działań żadne ze sformułowań zastosowanych w dokumentach posoborowych nie jest przypadkowe. Posiada natomiast właściwą sobie tradycję teologiczną i jest wyrażone przez ludzi żyjących w konkretnych uwarunkowaniach. W przypadku monografii Michała Białkowskiego można mówić o udanej próbie zaprezentowania nie tylko kontekstu historycznego wydarzenia, jakim był Drugi Sobór Watykański, ale także o gruntownej analizie krytycznej zebranych materiałów, w tym nade wszystko owych 40 protokołów. Należy przy tym zgodzić się z autorem, iż nie sposób zrozumieć w pełni znaczenia Soboru dla historii Kościoła bez uwzględnienia roli obiektywnych analiz etapu przygotowawczego dla powstania konkretnych dokumentów (s. 27).

Dokonując krytycznej analizy protokołów z posiedzeń polskich biskupów w Rzymie, autor recenzowanej monografii dokonał podziału zebranego materiału na dwie, logicznie ze sobą powiązane części: *Sobór Watykański II – odnowa Kościoła* (s. 37–122) oraz *Protokoły konferencji polskich Ojców soborowych jako źródło do dziejów Soboru Watykańskiego II* (s. 123–244). W pierwszej części autor prezentuje instytucje Soboru w strukturach Kościoła. Po zarysowaniu historii soborów wskazuje na dwie idee przewodnie obrad Vaticanum II, nawiązujące do zasadniczego przesłania papieży soborowych, tzn. Jana XXIII oraz Pawła VI: *aggiornamento* i *approfondimento*. Pierwszy z wymienionych terminów tłumaczy się jako „aktualizacja, modernizacja, poprawienie, udoskonalenie, uwspółcześnienie, dialog z nowoczesnością” (s. 47). W ramach *aggiornamento* ma miejsce *acomodata renovatio*, czyli „przystosowana odnowa, dostosowanie” (s. 47). Orędzie ewangeliczne w swojej istocie jest niezmiennie. Kościół, a właściwie ludzie każdego czasu funkcjonujący w ramach wspólnoty Chrystusa, są zobligowani wyszukiwać nowe formy wyrazu, konieczne dla zbawczego dialogu świata

z Bogiem. Wyjątkowość sytuacji, w jakiej bytuje człowiek, domaga się reakcji, a ściślej – działań w ramach obiektywnego porządku moralnego. Kontynuacją *aggiornamento* jest *approfondimento*, czyli pogłębienie nauki soborowej (s. 47). Odnosząc się do logiki soborowej w ogólności, należy wskazać, iż oba techniczne terminy: *aggiornamento* i *approfondimento* współistnieją z dwoma innymi, a mianowicie z *ressourcement* („powrót do źródeł”, s. 46) oraz z *progressio* („rozwój”, s. 48). Dokonanie odnowy Kościoła, po doświadczeniach drugiej wojny światowej i przy założeniu niewystarczającego zakresu obrad Pierwszego Soboru Watykańskiego, jest możliwe jedynie przy odniesieniu do nieskażonej błędami tradycji, jak też mając na uwadze geniusz filozofów współczesnych, takich jak Jacques Maritain. Integralny rozwój – dotyczący również wspólnoty Kościoła – konstituuje nadzieję na skuteczne budowanie Królestwa Bożego w świecie, co jest powołaniem każdego chrześcijanina. *Aggiornamento* i *approfondimento* jako idee soborowe zdominowały przebieg obrad również w aspekcie historii poszczególnych sesji. W pierwszej kolejności mianowicie zarysowano zasadnicze zagadnienia domagające się refleksji, a następnie – za czasów pontyfikatu Pawła VI – dokonano pogłębionej refleksji nie tylko sytuacji Kościoła. Wypracowano również pewne sposoby rozwiązań palących kwestii, takich jak opracowanie metodologii „znaków czasów”, będącej formą rozumienia współczesnych problemów społecznych.

Druga część monografii Michała Białkowskiego odnosi się bezpośrednio do przedmiotu analiz. Uczestnictwo polskich biskupów w Drugim Soborze Watykańskim nie miało charakteru doraźnego. Autor dość precyzyjnie scharakteryzował fazę przygotowań w kraju: podejmowanie inicjatyw liturgicznych, studia biblijne i ekumeniczne (s. 124–130). Przygotowanie do uczestnictwa w Soborze posiadało nie tylko wymiar *stricte* merytoryczny. Równie istotne było ukierunkowanie duchowe w formie czuwań soborowych lub też liczne listy i przemówienia polskich hierarchów, mające na celu uczynienie z Soboru wydarzenia prawdziwie powszechnego, co w późniejszym czasie znacząco uwarunkowało popularyzację idei soborowych (s. 133–139). Interesującą częścią publikacji jest przedstawienie sylwetek polskich biskupów, którzy mieli możliwość uczestniczenia w tym wiekopomnym wydarzeniu. Specyfika „doświadczenia duszpasterskiego” oraz „wykształcenie i formacja intelektualna” determinowały zaangażowanie poszczególnych hierarchów w analizę określonych zagadnień oraz formę obecności przy powstawaniu pojedynczych dokumentów soborowych (s. 178–192). W gronie polskich biskupów szczególne miejsce zajmował kardynał Stefan Wyszyński: „Pierwszoplanową rolę podczas każdej z konferencji polskich ojców soborowych odgrywał kardynał Stefan Wyszyński. Była ona odzwierciedleniem jego pozycji w Kościele katolickim w Polsce. Kardynał był niekwestionowanym przywódcą episkopatu, dysponującym silną władzą, wspartą aparatem urzędniczym” (s. 162). Należy stwierdzić, iż Michał Białkowski opanował perfekcyjnie metodę prozopograficzną.

Zwieńczeniem analiz zawartych w monografii jest rozdział zatytułowany: *Przegląd tematyki protokołów* (s. 213–244). Polscy biskupi wypowiedali się w kwestiach związanych nie tylko z Kościołem powszechnym, ale również nawiązywali do aktualnej sytuacji w Polsce, znajdującej się pod jarzmem komunizmu. Dynamizujący się kult miłosierdzia Bożego (s. 226–227), kształtowanie administracji kościelnej na Ziemiach Odzyskanych (s. 229–230), millennium chrztu Polski, (s. 234–235), represje wobec Kościoła (s. 237–240), zaangażowanie katolików świeckich w państwie zdominowanym przez ideologię marksistowską (s. 235–236) oraz oddziaływanie środków społecznego przekazu (s. 240–243) stanowią sposobność do pogłębionej refleksji nad takimi kwestiami, jak wolność religijna, powołanie laikatu w świecie, wychowanie w kręgu kultury chrześcijańskiej, ekonomia sakramentalna, doświadczenie wspólnoty itd. Pomiedzy sytuacją w kraju a nauczaniem soborowym istnieje również relacja zwrotna, co udało się zaprezentować Michałowi Białkowskiemu. Z jednej strony konkretne wydarzenia stanowią źródło inspiracji, z drugiej natomiast strony sytuacja w Polsce była przestrzenią aktualizacji orędzia Bożego, zdefiniowanego na nowo w swojej formie w toku soborowej odnowy Kościoła. Oprócz części analityczno-syntetycznej autor zamieścił w monografii również protokoły z zebrań ojców soborowych z Polski, przyporządkowane poszczególnym sesjom (s. 245–644), okazała bibliografię (s. 645–692), posłowie prof. Pawła Skibińskiego (s. 693–698), spis tabel (s. 699–700), spis fotografii (s. 701–704), streszczenia (s. 705–708) i fotografie (s. 709–750).

Monografia Michała Białkowskiego została napisana językiem precyzyjnym i zrozumiałym nawet dla czytelników niebędących znawcami teologii, historii współczesnej ani prawa. Układ książki jest logiczny, odpowiadający obranej metodzie badawczej. W kategoriach konieczności należy traktować brak proporcji pomiędzy objętością części analityczno-syntetycznej i części źródłowej. Wnioski sformułowane w trakcie analiz poszczególnych wątków cechują się swoistym kunsztem badawczym, ściśle nawiązującym do materiału źródłowego. Publikacja *Protokoły konferencji polskich ojców soborowych. Zbiór dokumentów 1962–1963* Michała Białkowskiego stanowi znaczącą pozycję na rynku księgarskim, konieczną wręcz dla pełnego zrozumienia zarówno Kościoła w Polsce, jak i Kościoła powszechnego doby Drugiego Soboru Watykańskiego.